

***“Bazen bir
insan,
bir fikri
başlatmaz,
bir duruşu
başlatır...”
– Jan
Washburn
anısına...***



Tanımadan Tanıdığınız İnsanlar...

Umut Toprak

**Bazı insanlar vardır.
Tanımadan tanırırsın.**

Hayatları hakkında pek bir şey bilmezsin.
Ama duruşlarıyla, tavırlarıyla, bakışlarıyla bir şey bırakırlar sende.
Bilimde de olur bu.
Nadiren.
Ama olur.

Jan Washburn benim için öyleydi.

Hayatımda onu sadece iki kez gördüm.
İlki 2006 yılıydı.
Doktoramın ilk yılı.

Indianapolis'te bir kongrede, ilk poster sunumumu yapıyordum.
Gençtim.
Heyecanlıydım.
Ve açık konuşayım, toydum.

Posterimin önünde beklerken yaklaştı.
Gülümsedi.
Sessizce bir “merhaba” dedi.
Sesindeki sakinlik, acele etmeyen bir insana aitti.
Üstten bakma yoktu.
Telaş yoktu.

Postere baktı.
Ama şöyle bir göz gezdirerek değil.
Gerçekten baktı.
Okudu.
Geri çekildi.
Tekrar okudu.

Sonra başını kaldırdı.

“Bu çalışmayı ne kadar sürede yaptın?” dedi.

“Bir yıl,” dedim.

Durdu.
Gerçekten durdu.

“Ben bunu üç-dört yılda bitirebilirdim,” dedi.
“Harika.”

Sonra...

Hayatımı ikiye bölen o cümle geldi:

“Peki neden RNAi yapmıyorsun?”

Safça sordum:

“RNAi nedir?”

Güldü.

Ama o gülüşte zerre küçümseme yoktu.

“Bilmemen sorun değil,” dedi.

“Bu yıl Nobel aldı zaten. Eve dönünce bir Google yaparsın.”

Ve gitti.

Ben orada kaldım.

Posterimin önünde.

Ama artık aynı insan değildim.

Kanada’ya döndüm.

Danışmanım Dwayne’e anlattım.

“Posterime biri geldi,” dedim.

““Neden RNAi yapmıyorsun?” dedi.”

Dwayne baktı.

“RNAi nedir?”

Gülümsedim.

“Bilmemen sorun değil,” dedim.

“Bu yıl Nobel aldı zaten.”

O anda birlikte Google yaptık.

RNA interference.

2006 Nobel Ödülü.

Craig Mello ve Andrew Fire.

“Genleri susturmak ha?” dedi Dwayne.

“Git bir bütçe yap.”

Ortada bir plan yoktu.

Tezimde böyle bir şey de!

Ertesi gün yanına gittim.

“10 bin dolar gerekiyor,” dedim.

“Tamam,” dedi.

Yedi ay boyunca okudum.
Denemeler yaptım.
Didindim.

Olmuyordu.

Ne koca şehirde,
ne Kanada’da,
ne de Dwayne’in etrafında
yol gösterecek tek bir kişi yoktu.

Yedi ay sonunda...
Hiçbir şey yoktu.

Tekrar kapısındaaydım.

“Bir 10 bin dolara daha ihtiyacım var,” dedim.

Bana baktı.

“Umut,” dedi,
“yeter. Denedin. Olmadı.
Belki de böceklerde çalışmıyordur.”

İşte orada...
İlk kez gerçekten öfkelen dim.

“Bunu sen mi söylüyorsun?” dedim.
“Beni vazgeçirmesi gereken sen misin?”

Sessiz kaldı.
Sonra omuz silkti.

“O zaman git,” dedi.
“O Nobel alan adama yaz.”

“Nobel alan adama mı yazayım?” dedim.
“Şaka mı bu?”

“Adam popstar gibi,” dedim.
“Binlerce kişi yazıyordur.”

“Sen yaz,” dedi.
“Sen öğrencisin. Sana cevap verme ihtimali bana göre daha fazla.”

“Dwayne, ben kimim ki?” dedim.

“Ne kaybedersin?”

Haklıydı.

Yazdım.

Yirmi beş dakika sonra cevap geldi.

Craig Mello.

Böceklerde RNAi fikrini ciddiye almıştı.
Kimsenin cesaret etmediği alanı.
Drosophila dışına çıkma fikrini.

İşte o mail...
Hayatımın yönünü belirledi.

Bir kariyerin değil,
bir kimliğin başlangıcıydı.

İlk duplex RNA.
İlk gen susturma.

Kimsenin emin olmadığı bir sistemde.
Kimsenin “olur” demediği bir canlı grubunda.

Sonra sonuçlar geldi.
Sonra tekrarlar.
Sonra artık “tesadüf” denemeyecek kadar net veriler.

Atıflar geldi.
Bir, iki değil.
Binlerce.

Ama asıl kırılma orada değildi.

İlk kez,
dünyada ilk kez,
Lepidoptera genlerinin RNAi ile susturulması.

O anda mesele teknik olmaktan çıktı.
RNAi bir araç değil,
bir kapıydı.

Sonra Insect Molecular Biology, Insect Biochemistry and Molecular Biology yayınları geldi.

Calmodulin...

Ölümçül bir hedef yeri! O meşhur protein!

Yıllar sonra o büyük firma, calmodulini hedefleyen akarisiti geliştirecekti.
Ama bunun böceklerde ölümçül bir hedef olduğunu
ilk gösteren MOLEN olacaktı.

Sonra dünyaca ünlü PNAS geldi! Hem de yüzde yüz Ankara'da! Molen'de!

Bunlar makale değildi.
Bir çizginin kalınlaşmasıydı.

MOLEN bir laboratuvar değil, bir fikir alanıydı.

Patates böceğine karşı geliştirilen
dsRNA bazlı insektisit'in knock-down etkisi
literatüre girerken,
daha zayıf bir eşleniği Amerika'da ruhsat alacaktı.

Bu bir molekül hikâyesi değildi.
Bitki korumanın tanımının değiştiği andı.

Bir posterde sorulan tek bir sorunun,
yıllar sonra tarlaya, regülasyona, ürüne uzanmasıydı.

Jan Washburn'u ikinci kez
2023 Kasımında gördüm.

Yaşlanmıştı.
Ama gözleri aynıydı.

2006'yı anlattım.
Şaşırdı.
Gözleri doldu.

“Buna vesile olduğumu bilmek,” dedi,
“hayatımda duyduğum en güzel şeylerden biri.”

2024 Ocakta,
sadece iki ay sonra,
ESA'dan bir e-posta geldi.

Sıradan bir başlık.
Soğuk.
Resmî.

Açmak istemedim.
Açtım.

“Dr. Jan O. Washburn passed away...”

Bir insanın,
bir sesi olan,
bir bakışı olan,
bir gülümsemesi olan bir insanın
tek satıra indirgenmesi...

O an anladım:
Bazı ölümler haber olmaz.
Boşluk olur.

O gün laboratuvara gittim.
Ama çalışmadım.

Posterin önünde durur gibi durdum.
Yıllar önce durduğu yerde.

Bir insan ölmüştü.
Ama bir sürü hayat yürüyordu hâlâ.

2024 Kasımında Phoenix'teydim.
Jan anısına düzenlenen sempozyumda...

Programda yoktum.
Ama susturamadım kendimi.

Kürsüye çıktım.
2006'yı anlattım.

Salon sustu.

“Ben sizler gibi şanslı değilim,” dedim.
“Jan’ın ne öğrencisi oldum,
ne iş arkadaşı,
ne de onunla aynı projede çalıştım.”

Bir an durdum.

“Hatta gerçeği söyleyeyim mi,” dedim,
“onu hayatımda sadece iki kez gördüm.”

Herkes bana şaşkın şaşkın bakıyordu.

Devam ettim.

“Hani bazı insanlar vardır,” dedim,
“tanımadan tanırırsınız.”

“Jan benim için öyleydi.”

“Bugün burada bir yerde duruyorsam,
eğer adım dünyada RNAi ile anılıyorsa,
bu tamamen onun sayesinde.”

O an fark ettiler.

Jan sadece öğrenci yetiştirmemişti.
Jan sadece proje üretmemişti.

Bir insanın hayatına,
tek bir cümleyle,
tek bir bakışla,
tek bir nezaketle
yön vermişti.

Kürsüden inerken,
en yakın dostlarından biri yanıma geldi.

“Bugün Jan’ı en iyi sen anlattın,” dedi.

Bazen bir insan,
bir fikir başlatmaz.
Bir **insanlık hattı** başlatır.

Jan insandı.
En önemli meziyet buydu.

Önce insan olunur.
Sonra bilim gelir.
Sonra unvanlar.
Sonra kâğıtlar.

Vurmak, kırmak, parçalamak...
Maç kazandırabilir.
Hatta kupa da.

Ama üstat yapmaz.

Üstatlık,
birini geçmekle değil,
birine yol olmakla olur.

Jan gibiler,
makalelerde değil,
özgeçmişlerde değil,
insanların hayatlarında kalır.

Ve evet...
Hepimiz, bir başkasının hayatında
bir Jan olabiliriz.

Ya da sadece
kazandığını sanıp
geçip gidenlerden biri.